

УДК 349. 6

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ
ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ**

Єрмоласва Т. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Я. Мудрого,
м. Харків

Анотація: Статтю присвячено актуальним проблемам визначення категорії «тваринний світ» як об'єкту правової охорони. Розглядаються питання визначення критеріїв та ознак, за якими дикі та інші тварини відносяться до об'єктів тваринного світу.

Ключові слова: об'єкти екологічного права, тваринний світ, дикі тварини, живі організми.

Анотация: Статья посвящена актуальным проблемам определения категории «животный мир» как объекта правовой охраны. Рассматриваются вопросы определения критериев и признаков, по которым дикие и иные животные относятся к объектам животного мира.

Ключевые слова: объекты экологического права, животный мир, дикие животные, живые организмы.

Annotation: The article is devoted to actual problems of the definition of the category «animal world» as an object of legal protection. Deals with the definition of criteria and indicators by which wild animals and other objects related to the animal world.

Key words: ecological rights objects, wild animals, living organisms.

Складовою частиною навколишнього природного середовища є тваринний світ, значення якого важко переоцінити, оскільки він виступає необхідним компонентом у мережі екологічних систем, невід'ємною ланкою у процесі кругообігу речовин та енергії природи, який активно впливає на функціонування природних угруповань, структуру і природну родючість ґрунтів, формування рослинного покриву, біологічні властивості води та якість навколишнього природного середовища в цілому. Разом із тим, тваринний світ має велике економічне значення як джерело харчових продуктів, промислової, технічної, лікарської сировини, тому останній виступає як природний ресурс для мисливства, звіробійного, рибальського та інших видів промислу. Тваринний світ є також джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень. Крім того він виступає елементом системи національної безпеки України, від рівня якого залежить стабільність економічної та соціальної ситуації у країні [2, с. 153-158].

Окремі представники тваринного світу становлять велику цінність у зв'язку з можливістю часткового або остаточного зникнення, або ж навпаки, спостерігаються випадки виникнення нових видів тварин, причинами яких є ситуативні зміни у землекористуванні, забрудненні навколишнього природного середовища й кліматичних змін у його стані [8, с. 44].

Однак, треба зазначити, що попри низку нормативно-правових актів, якими регулюються використання та охорона тваринного світу, а саме, Закону України від 13 грудня 2001 року «Про тваринний світ» [6], «Про мисливське господарство та полювання» [6] та ін., ні один з них не містить нормативного визначення самої категорії «тваринний світ». Очевидно, що необхідно розрізняти це поняття в юридичному й біологічному розумінні, оскільки

вони не є тотожними. Так, ст. 3 Закону України «Про тваринний світ», не наводячи дефініції поняття тваринного світу, називає його об'єкти, які підлягають правовій охороні: (1) дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та ін.) й безхребетні (членистоногі, моллюски, голкошкірі та ін.) в усьому їх видовому й популяційному різноманітті й на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі; (2) частини диких тварин (роги, шкіра тощо); (3) продукти їх життєдіяльності (мед, віск та ін.). Крім того, зазначений Закон вказує на те, що правовій охороні підлягають також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати й інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування і шляхами міграції. Вказані об'єкти тваринного світу дозволяють виділити окремі ознаки, що характеризують його як об'єкт природи, правова охорона якого передбачена саме цим Законом.

Першою і основною ознакою, тваринного світу, як об'єкту правової охорони є належність його до дикої фауни. Тобто в якості об'єктів тваринного світу, розглядаються не всі тварини в біологічному розумінні, а лише ті, які виникли шляхом природного добору, здатні самостійно жити в умовах екосистеми і, підпадають під дію фауністичного законодавства України. У статті 1 Закону наголошується, що відносини у галузі охорони, використання і відтворення сільськогосподарських, свійських тварин, виникнення яких зумовлено процесом еволюційного розвитку природного світу, а також діяльність, пов'язана з охороною і використанням залишків викопних тварин, регулюються відповідним цивільним, аграрним або законодавством про охорону культурної спадщини України. Ось чому можна стверджувати, що тваринному світу властива невідтворюваність, бо для цього необхідне створення

певних умов, пов'язаних з його охороною, а також середовища їх перебування. Нерегульоване знищення тварин може призвести до їх різкого зменшення, а то й до повного зникнення. Тому діяльність людини має бути спрямована на охорону й відтворення тваринного світу, що сприятиме збільшенню чисельності його об'єктів. Разом з тим, можливий перехід тварин від одного правового режиму до іншого [1, с. 144]. Наприклад, собаки і коти, які є наразі свійськими тваринами, у давнину були дикими тваринами, але були одомашнені людиною настільки, що втратили здатність самостійно жити в екосистемі – у цьому разі вони стають свійськими чи сільськогосподарськими тваринами і на них поширюються норми аграрного і цивільного законодавства. Цей юридичний факт може бути підтверджений експертним висновком у разі виникнення суперечки з приводу правового режиму тварини. Можливий і обернений перебіг: свійські тварини, які опинилися в силу тих чи інших обставин у диких умовах і набули здатності самостійно жити в екосистемі, можуть бути визнані дикими тваринами – на них буде поширюватися екологічне право, але не аграрне. Щоправда, це правило поширюється тільки на тварин, породи яких не були виведені людиною, або яких за зовнішніми ознаками неможливо відрізнити від диких тварин. Наприклад, риба, яка внаслідок повені потрапила з сільськогосподарського ставку до річки одразу перестає бути об'єктом аграрного права і стає об'єктом екологічного права. Але, якщо йдеться про корову, вівцю чи інших сільськогосподарських тварин, яких легко можна відрізнити від диких тварин за зовнішніми ознаками, то тут діє ст. 340 Цивільного кодексу України, згідно з якою особа, що затримала бездоглядну домашню тварину, зобов'язана негайно повідомити про це власнику і повернути її. Тобто на такі тварини поширюється і надалі дія аграрного чи цивільного законодавства. Відповідно до ст. 34 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» породисті собаки, виявлені у мисливських угіддях, розглядаються як об'єкти цивільного права, і полювання на них заборонене – вони підлягають поверненню власнику. Але безпородні собаки, які є первіями екосистеми, є об'єктами тваринного світу і на них може здійснюватися полювання.

Другою ознакою є знаходження (перебування) диких тварини у стані природної волі, напіввільних умовах або неволі, при штучно створеному середовищі перебування для збереження ресурсу й генетичного фонду об'єктів тваринного світу (природні заповідники, парки національні і природні, дендрологічні й ботанічні), а також з науковою й виховною метою. Йдеться про екологічний взаємозв'язок тваринного світу з навколишнім природним середовищем і його екологічну функцію.

У теорії екологічного права сформовано позицію, відповідно до якої об'єктами екологічних відносин можуть бути лише ті предмети матеріального світу, які не втратили «екологічного зв'язку» з навколишнім природним середовищем [7, с. 135]. О.С. Колбасов зазначав, що не вважаються природними об'єктами предмети, які внаслідок докладання до них людської праці відокремлені від природного середовища, перетворені на сировину,

знаряддя праці чи споживчі продукти [4, с. 64]. Подібна ж точка зору й висловлювалась щодо об'єктів тваринного світу. С.С. Константініді вказував, що для віднесення до об'єктів екологічного права тварин, останні повинні перебувати у стані природної волі, тобто в необмеженому людиною безпосередньому природному зв'язку з навколишнім природним середовищем [5, с. 17]. Таким чином, дикі тварини, вилучені з природного середовища, згідно із зазначеною думкою, перестають бути природними об'єктами, а значить й об'єктами екологічних правовідносин. Адже докладанні певної людської праці вони перетворюються на товарно-матеріальні цінності.

Однак ця позиція не враховує специфіки окремих об'єктів тваринного світу, наприклад, водних живих ресурсів. Водні живі ресурси належать до живих сил природи, і саме ця ознака є вирішальною при порівнянні їх з природними об'єктами. На відміну від інших об'єктів природи, водні живі ресурси можуть бути вилучені з природного середовища в живому стані. І доки цей живий стан не буде змінено, вони здатні взаємодіяти з навколишнім природним середовищем, мати з ним певний зв'язок і, крім того, можуть бути повернені у природне середовище.

З урахуванням специфіки розглядуваних ресурсів екологічне законодавство повинно регулювати (і в Україні регулює чинним законодавством) весь комплекс відносин, щодо охорони, відтворення та використання об'єктів тваринного світу, які знаходяться у різних умовах – природної волі, у неволі чи в напіввільних умовах. Це дозволяє забезпечити належний рівень їх охорони, створити умови постійного існування всього видового й популяційного розмаїття.

Третьою ознакою, об'єктів тваринного світу, як природних об'єкта, є виконання останніми економічної функції, яка виявляється в тому, що дикі тварини служать джерелом для одержання промислової, лікарської й технічної сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей, необхідних для задоволення потреб людини. Це заготівля м'яса, пушно-хутряної та шкіряної сировини, а також сировини для медичної промисловості. Окремі види тварин можуть використовуватися в наукових, культурно-оздоровчих, естетичних, виховних і лікувальних цілях.

Четвертою ознакою об'єктів тваринного світу, що підлягають правовій охороні, є їх виділення як самостійного матеріального об'єкту, тобто їх індивідуалізація [3, с. 237].

Наступною ознакою є віднесення до об'єктів тваринного світу усієї сукупності видових та популяційних різноманітних живих організмів на всіх стадіях розвитку.

І, нарешті останньою-шостою ознакою об'єктів тваринного світу є територіальні межі їх перебування. Іншими словами, правовій охороні відповідно до розглядуваного Закону підлягають лише дикі тварини, що перебувають у межах території України або належать до природних багатств її континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, які постійно чи тимчасово населяють територію

України. Міграції диких тварин, тобто переміщення їх через державні кордони, пов'язані з їх життєвими циклами або викликані змінами умов їх існування в місцях перебування, спричиняють автоматичні зміни у видовому і кількісному складі тваринного світу. Отже, дикі тварини у межах держави автоматично стають об'єктами її охорони а ті, що виходять за її межі, охороняються відповідно до законодавства іншої держави.

Отже, наведені вище ознаки повинні бути враховані при правовому визначенні поняття «тваринний світ», під яким слід розуміти сукупність живих організмів усіх видів диких та інших тварин, на всіх стадіях розвитку, які постійно або тимчасово населяють територію України, у стані природної волі, напіввільних умовах чи в неволі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екологічне право України. Навчальний посібник. 2-е видання: доповнене та перероблене / Л.О. Бондар, В.В. Курзова. – Вид-во «Бурун Книга». – 2008. – С.144.

2. Книш В.І. Щодо поняття правової охорони об'єктів тваринного світу / В.І. Книш // Форум права. – 2010. – №1. – С. 153-158.

3. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер. – 2007. – С. 237.

4. Колбасов О.С. Природа как объект правовой охраны // В кн. Правовые вопросы охраны природы. – М.: Госюриздат, 1963. – 215 с.

5. Константиныди С.С. Охрана животного мира (правовые вопросы). – Алма-Ата, Кайнар, 1975. – 128с.

6. Офіційний вісник України

7. Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР. Учебник. – М.: Юрид.лит., 1984. – 384 с.; Вовк Ю.А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды: Общая часть. – Х.: Вища школа, 1986. – 160 с.

8. Скарби заповідної природи України: реальне й бажане // Наук. світ. – 2007. – №3. – С. 18-19; Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі // Довкілля для Європи: Спец. вип. до 5-ї Всеєвропейської конф. міністрів навкол. середо-вища. – К.: Наук. думка. – 2003. – С. 44.

УДК 347.214.2

ЛІС ТА ЛІСОВА РОСЛИННІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТИ РЕЧОВОГО ПРАВА

Оніка Я. В.,

Партнер юридичної фірми
«Кібенко, Оніка і партнери»,
м. Харків

Анотація: У статті проаналізовано поняття «ліс» та «лісова рослинність» з точки зору цивільного права. Вказано на неможливість віднесення лісу до об'єктів цивільних прав. Визначено співвідношення земельної лісової ділянки та лісової рослинності. Зроблено висновок про віднесення лісової рослинності за аналогією багаторічних насаджень, до складових частин речі – земельної ділянки, з чого випливає неможливість самостійної оборотоздатності лісової рослинності на земельній ділянці.

Ключові слова: ліси, лісові землі, земельні ділянки лісогосподарського призначення, об'єкти цивільних прав, речові права, нерухомість.

Анотація: В статье проанализированы понятия «лес» и «лесная растительность» с точки зрения гражданского права. Указано на невозможность отнесения леса к объектам гражданских прав. Определено соотношение земельного лесного участка и лесной растительности. Сделан вывод об отнесении лесной растительности по аналогии многолетних насаждений, к составным частям вещи – земельного участка, из чего вытекает невозможность самостоятельной оборотоспособности лесной растительности на земельном участке.

Ключевые слова: леса, лесные земли, земельные участки лесохозяйственного назначения, объекты гражданских прав, вещные права, недвижимость.

Annotation: In this, article the meanings of «forest» and «forest vegetation» were analyzed from the point of view of the civil law. The unavailability of assignment of forests to the object of civil rights is shown. The co-relation between real forest range and forest vegetation. The output as to assignment of forest vegetation, like by the analogy with perennial plantations, to a component parts of the item – plots of land is made, wherefrom follows the opportunity of independent circulability of forest vegetation on the plot of land.

Key words: forests, forest lands, plots of land for forestry purposes, objects of civil rights, real rights, real estate.

У чинному Лісовому кодексі України (далі – ЛК України) ліс проголошується як об'єкт права власності. Так, Глава 1 ЛК України має назву «Право власності на ліси» і закріплює право державної, комунальної та приватної власності на ліси. Разом з тим, ЛК України містить такі поняття як: «лісова ділянка», «земельна лісова ділянка», «лісовий фонд», «землі лісогосподарського призначення». Право власності є перш за все цивільним правом, правом на річ. Якщо право власності встановлюється саме до такої категорії як «ліс», то ліси повинні відповідати

усім критеріям, які стосуються речей як об'єктів цивільних прав.

Питаннями лісового права займалися такі вчені як Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, В. Непийвода, О.П. Чопик, М.В. Шульга та ін. Але питання лісу та лісової рослинності, як об'єктів речового права, досі не розкрито у вітчизняній правовій науці, оскільки основна увага приділялася лісу як об'єкту охорони навколишнього середовища та правовому режиму земель лісогосподарського призначення.

Чи насправді ліс є річчю у розумінні цивільного права? Якщо так, то до яких речей відносяться ліси за класифікацією речей, наведеною у Цивільному